

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

АХРЕМЧИК Г. М.,
аспірант кафедри
кримінального права і процесу
(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

УДК 343.121.4

**ЗАХИСТ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО
У ХОДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД**

Стаття містить комплекс теоретичних і практичних питань, пов'язаних із дослідженням правової природи угод, специфіки їх застосування, спрямованих на оптимізацію діяльності щодо забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. Осмислено і проаналізовано позиції науковців та висловлено своє бачення позитивних моментів новели, передбаченої главою 35 КПК.

Ключові слова: потерпілий, інститут угод, примирення, визнання вини.

Статья содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с исследованием правовой природы сделок, специфики их осуществления, направленных на оптимизацию деятельности по обеспечению прав и законных интересов потерпевшего. Осмыслены и проанализированы позиции ученых и высказано свое видение положительных моментов новеллы, предусмотренной главой 35 УПК.

Ключевые слова: потерпевший, институт соглашения, примирение, признание вины.

This article contains a set of theoretical and practical issues related to the study of the legal nature of transactions, the specifics of their implementation, aimed at optimizing the activities to ensure the rights and legitimate interests of the victim. Understood and analyzed positions of scientists and expressed his vision of positive things novel, Chapter 35 of the Code of Criminal Procedure provided.

Key words: institute of victim, agreement, reconciliation, acknowledgment of guilt.

Вступ. Одним із важливих нововведень нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК) є запровадження інституту угод у кримінальному провадженні. Дана новела викликала відразу неоднозначні оцінки й зауваження у теоретиків кримінального процесу та практиків. Дуалізм думок науковців зводиться переважно до з'ясування питання відповідності цього інституту презумпції невинуватості та можливості його ефективного застосування в Україні. Також проблема полягає в мінімізації випадків зловживання владою та притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих, оскільки за допомогою таких угод є можливість уникнути відповідальності, домовившись із прокурором за спиною потерпілого.

На нашу думку, дане нововведення є революційним кроком, оскільки очевидним є те, що потерпілий, як і решта учасників кримінального процесу, отримав гарантоване право, щоб його законні інтереси були повною мірою забезпечені та захищені. Оскільки

ки дане питання в період реформування кримінального процесуального законодавства є досить актуальним, то потребує більш детального розгляду.

Серед науковців, які досліджували питання кримінального провадження на підставі угод, можна вказати таких, як М. Вільгушинський, О. Добровольська, А. Серівка, О. Співак, В. Тацій, В. Фаринник, Д. Філін, М. Хавронюк, В. Чередніченко та інші. Однак особливостям реалізації прав потерпілого у ході кримінального провадження на підставі угод, на нашу думку, недостатньо приділено увагу, що й обумовлює вибір теми статті.

Постановка завдання. Відповідно до КПК 2012 р. під час укладення угод розгляд кримінального провадження відбувається у спрощеному порядку, отже, виникає питання забезпечення належної процедури захисту осіб, які залучаються до кримінального провадження. У цих умовах найбільш гостро постає питання забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, насамперед – потерпілого. Тому метою нашого дослідження є здійснення комплексного аналізу кримінального провадження на підставі угод, специфіки його застосування, а також розробка науково і практично обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності щодо забезпечення прав і законних інтересів потерпілого, на вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в цьому аспекті.

Результати дослідження. Варто зауважити, що інститут угод у кримінальних провадженнях дуже добре відомий англо-американській правовій системі, а також застосовується в деяких країнах континентальної правової сім'ї. Наприклад, у США 90% усіх кримінальних справ закінчуються укладанням угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим. Система судових і правоохоронних органів США повністю сприяє розвитку й активному використанню цього інституту.

Така поширеність угод у США зумовлена тим, що їх укладання вигідне для обох сторін провадження. Так, обвинувачений може досягти перекваліфікації свого діяння на менш тяжке або «списання» частини обвинувачень, і в результаті отримати значно менше покарання, ніж те, що передбачене законом. Прокурор, у свою чергу, позбавляється необхідності доводити вину обвинуваченого в суді, і тим самим зменшується реальний ризик його програшу в суді присяжних. Також шляхом укладення угод прокурори залучають обвинувачених до співпраці з метою викриття інших злочинців та злочинів. Під час такої співпраці особа зі статусу обвинуваченого переходить у ранг свідка і взагалі звільняється від відповідальності. Окрім цього, укладення угоди дозволяє обом сторонам уникнути додаткових судових витрат, пов'язаних із розглядом справи в суді присяжних [6].

Щодо країн романо-германської правової системи, до яких відноситься й Україна, то значного поширення угода про визнання винуватості не набула. У Німеччині такі угоди взагалі не використовуються, а у Франції проти угод про визнання провини виступають юристи й політики, які акцентують увагу на неможливості повного дотримання презумпції невинуватості та права на судовий захист. Тому варто наголосити на позитивних моментах новели КПК та негативних наслідках, які можуть виникнути під час її реалізації у вітчизняному правовому полі.

Так, глава 35 КПК передбачає можливість укладення двох видів угод:

- угода про примирення між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим;
- угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [1].

Національне законодавство передбачає можливість укладення зазначених угод на будь-якій стадії кримінального провадження, зокрема після оголошення особі про підозру та до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку у справі. Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова дійде згоди із прокурором чи потерпілим щодо укладення угоди (її змісту), він може перед останнім словом або під час своєї промови заявити про це суду. Таким чином, сторони кримінального провадження не обмежені у праві укласти такі угоди на різних стадіях криміналь-

ного провадження. Укладена сторонами угода про примирення або угода про визнання винуватості перевіряється в судовому засіданні, і якщо суд переконається, що «укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді», він затверджує угоду своїм вироком.

Ініціатором угоди про примирення або про визнання винуватості може бути будь-яка зі сторін угоди. Щодо ініціювання та укладення угод про примирення, то відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК вбачається, що така угода може бути укладена за ініціативи потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Крім цього, цією ж нормою передбачено, що домовленості щодо угоди можуть проводитися, окрім зазначених осіб, також захисником підозрюваного (обвинуваченого) або представником потерпілої сторони. У будь-якому випадку ініціатива укладення угоди про примирення не може виходити від слідчого, прокурора або судді, однак останні зобов'язані проінформувати сторін кримінального провадження про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити в цьому перешкод.

Проте суд може відмовити в затвердженні угоди в наступних випадках: якщо допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства; якщо умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; якщо очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У непоодиноких випадках у зв'язку з неправильним змістом, формою та формулюванням умов угоди про примирення, невідповідністю умов угоди вимогам КПК суди відмовляють у затвердженні таких угод, що як наслідок позбавляє права сторін кримінального провадження повторно звертатися з угодою про примирення. Крім цього, ухвала суду про відмову в затвердженні угоди є остаточною та оскарженню не підлягає. У зв'язку із цим особливу увагу необхідно приділяти змісту угоди про примирення (ст. 471 КПК).

В угоді зазначаються сторони її укладення (найменування сторони, прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, місце проживання, громадянство); формулювання підозри чи обвинувачення викладається із зазначенням часу, місця вчинення кримінального правопорушення, а також інших суттєвих обставин, які впливають на правову кваліфікацію діянь підозрюваного (обвинуваченого). До істотних для відповідного кримінального провадження обставин можна віднести обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, посткримінальну поведінку особи, дії особи зі сприяння в розкритті злочину тощо.

Шкода, заподіяна потерпілому, незалежно від її характеру зазначається у грошовому еквіваленті. Процес відшкодування майнових збитків – це певна діяльність із поновлення матеріального становища постраждалої від кримінального правопорушення особи. Ця шкода може бути відшкодована підозрюваним (обвинуваченим) до моменту укладення угоди або в угоді може бути зазначено строк відшкодування шкоди. Зокрема, якщо в результаті вчинення кримінального правопорушення потерпілому було заподіяно каліцтво або інше тяжке ушкодження здоров'я, в угоді може бути закріплено обов'язок підозрюваного (обвинуваченого) проводити щомісячні пожиттєві або до суттєвого покращення здоров'я потерпілого платежі на його користь [4].

Варто погодитись із трактуванням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладеним в ухвалі від 11.04.2013 р. у справі № 5-2008км13, де зазначено: «Закон не вимагає, щоб таке відшкодування або усунення шкоди було здійснене в повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. Так, задоволення матеріальних претензій може мати місце і частками

протягом періоду часу, визначеного сторонами». Очевидно, що Вищий спеціалізований суд виходив зі змісту ст. 46 Кримінального кодексу, відповідно до якої особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Дана стаття не містить вимоги відшкодування шкоди в повному обсязі.

Відшкодування шкоди згідно із главою 82 Цивільного кодексу України може здійснюватися різними способами. Це може бути грошова компенсація втрати, надання аналогічної або рівноцінної речі на заміну втраченої, ремонт і поновлення пошкодженого майна, спростування в тій чи іншій формі відомостей, які посягають на честь, гідність та ділову репутацію потерпілого, надання грошової компенсації на витрати за медичну й соціальну допомогу (протезування, побутове обслуговування), надання винним потерпілому майна (наприклад, житла, автомобіля тощо) у безкоштовне користування на певний строк, надання йому безкоштовних послуг, не пов'язаних із поновленням пошкодженого майна тощо.

Очевидно, що у відшкодуванні важливим є не стільки сам засіб, який обере підозрюваний (обвинувачений), скільки його кінцевий результат, котрим буде задоволений потерпілий. Це питання майже повністю віддане на розсуд потерпілого й підозрюваного (обвинуваченого). І через те, що ні КК, ні КПК не визначають спосіб відшкодування, усунення шкоди, то й органи досудового розслідування не мають права призначати певний конкретний, чітко визначений засіб компенсації. Вони виконують функцію посередництва, фіксуючи наявність шкоди та результат відшкодування, що має бути гарантією реалізації прав потерпілого.

При цьому варто наголосити, що слід більш детально врегулювати питання виконання угод про примирення. Вищий спеціалізований суд із розгляду цивільних і кримінальних справ видав інформаційного листа від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-122 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим», де зазначає, що суд повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе зобов'язання. Звідси вважаємо, що угода про примирення може бути укладена лише після детального з'ясування органами досудового слідства спроможності обвинуваченого компенсувати завдані збитки потерпілому із подальшим поданням матеріалів на розгляд суду.

Наслідком укладення й затвердження угоди про примирення є для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку та відмова від здійснення таких прав, як мати захисника, допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь; для потерпілого – обмеження права оскарження вироку й позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення та змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Це зумовлено тим, що примирення передбачає, що підозрюваний (обвинувачений) визнає свою вину у скоєнні інкримінованого йому діяння, а визнання вини, як наслідок, дозволяє в разі досягнення угоди з потерпілим проводити розгляд у спрощеному порядку без дослідження всієї сукупності доказів тощо. Під час укладення угоди про примирення основним питанням, яке має бути в центрі подальшого провадження, стає питання про виконання умов такої угоди, а не про обставини справи і доведеність вини. Крім того, потерпілий позбавляється права в майбутньому вимагати притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення та змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди, а підозрюваний (обвинувачений) можливості скористатися правами, передбаченими п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК [4].

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь декілька потерпілих від одного й того ж кримінального злочину, то угода може бути укладена лише зі всіма потерпіли-

ми. При цьому укладається одна угода, в якій можуть бути зазначені різні вимоги потерпілих щодо розміру шкоди, заподіяної злочином, терміну її відшкодування або переліку дій, що їх підозрюваний або обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілих. Обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (всіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їхню згоду на призначення такого покарання або звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог закону згідно з п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК є підставою для відмови у затвердженні угоди.

У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження. Тому запровадження інституту кримінального провадження на підставі угод, безперечно, сприятиме зниженню навантаження на органи досудового розслідування та суду, вивільнить значні трудові й фінансові ресурси в діяльності правоохоронних органів, а також зекономить час і розширить можливості сторін та інших учасників у межах здійснення кримінального провадження.

Угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним/обвинуваченим, можуть бути укладені у провадженнях щодо злочинів невеликої, середньої тяжкості та у провадженнях щодо тяжких злочинів. Ці угоди можуть бути укладені у провадженнях щодо злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним та суспільним інтересам. Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК угода про визнання винуватості не може бути укладеною у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий.

В угоді про визнання винуватості, зокрема, має бути зазначено: кваліфікацію злочину, беззастережне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні злочину, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного (обвинуваченого) на його призначення.

КПК України під час вирішення питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язує прокурора враховувати такі обставини:

- 1) ступінь і характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;
- 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);
- 3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;
- 4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

У першу чергу варто зазначити, що підозрюваний (обвинувачений), укладаючи угоду про визнання винуватості, беззастережно визнає свою вину і погоджується на призначення узгодженого покарання. Таким чином, він відмовляється від свого права на судовий розгляд його справи, під час якого прокурор має довести його вину. Окрім цього, підозрюваний (обвинувачений), який визнає вину, втрачає право на апеляційне та касаційне оскарження постановленого щодо нього вироку. Прокурор натомість шляхом укладення угоди повністю звільняється від обов'язку проводити розслідування та тягара доказування вини підозрюваного (обвинуваченого) в суді, передбаченого ст. 17 КПК.

Звідси маємо ситуацію, за якої особа, беззастережно визнавши свою вину, сприяючи розслідуванню та звільняючи обвинувачення від тягара доказування винуватості під час судового розгляду, в найкращому для себе випадку може розраховувати на отримання міри покарання, наближеної до мінімальної межі санкції, або на застосування ст. 69 КК України (вихід за мінімальну межу санкції) [6]. Це є позитивним моментом як для органів прокуратури (економія трудових ресурсів), так і для обвинуваченого, адже сприяючи слідству, він виборює право на меншу міру покарання.

Наслідком укладення й затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права на оскарження вироку, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення таких прав, як мати захисника, допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь.

У разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор, відповідно, мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, із клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подане протягом установлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Таким чином, дані угоди є нововведенням у кримінальному процесі, а тому на даний час лише починає формуватися судова практика щодо їх застосування. Так, суди відмовляють у затвердженні угоди про примирення, якщо вона укладена за ініціативою слідчого; якщо погоджене в угодах покарання обвинуваченому не відповідає вимогам ст. 65 КК України; якщо під час призначення покарання за сукупністю злочинів не враховано вимоги ст. 70 КК України, що свідчить про невідповідність цих угод інтересам суспільства.

Серед правників – науковців та практиків існують різні думки щодо впровадження таких угод у кримінальний процес України, що сьогодні не є кроком вперед в аспекті демократичності [5]. З одного боку, позитивним є надання потерпілому права в певних категоріях справ (які зачіпають більше приватний інтерес, ніж публічний) самостійно вирішувати долю винного. Це дозволить більшою мірою враховувати інтереси потерпілої сторони. З іншого боку, розширення можливостей припинення кримінального переслідування внаслідок примирення між потерпілим та обвинуваченим може спровокувати спроби незаконного тиску на потерпілого й навіть вчинення щодо нього нових суспільно небезпечних діянь з метою змусити його дати згоду на «примирення».

Крім цього, зважаючи на соціальний стан більшості населення країни, правосвідомість українців, потерпілі будуть укладати такі угоди не тому, що вони вважають визнану ними міру покарання достатньою для винного, а тому, що винний платить за це чималі кошти, які їм украй потрібні. Складається ситуація, що якщо злочин вчинив заможний, він має реальний шанс «примиритися матеріально» із потерпілим та отримати узгоджену сувору міру покарання, а якщо винний не має змоги «оплатити примирення» – то, відповідно, «сидіти» буде довше. Звідси вбачається порушення принципу здійснення правосуддя на засадах рівності всіх громадян перед законом і судом (ст. 24, п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції, ст. 16 КПК, ст. 10 КПК) [5].

Висновки. Поділяємо думку, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням можна зарахувати до різновиду судового компромісу як альтернативного шляху вирішення кримінально-правових конфліктів, що забезпечує реалізацію ідеї гуманізації кримінального законодавства. Альтернатива застосовується як виважена заміна покарання особи іншими заходами – відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, примирення [7, с. 152].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>.
2. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Лист Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
3. Про доповнення до інформаційного листа Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про

деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13/paran7#n7>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1368052849173/pravo/zavdannya_kriminalnogo_provadzhennu.

5. Серівка А. Угоди в кримінальному процесі України за новоприйнятим КПК. Зарубіжний досвід // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justconsult.info/articles/crimprocess/103-ugodi-v-kriminalnomu-protsesi-ukrajini-za-novoprijnyatim-kpk-zarubizhnij-dosvid>.

6. Співак О., Чередніченко В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості за новим КПК. Перший досвід у справах з економічних злочинів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://km-partners.com/ua/presa/805-kryminalne-provadzhennu>.

7. Добровольська О. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 150–154.

ЛЯШУК О. М.,
асистент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Національний університет державної
податкової служби України)

УДК 343.1

МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ

У статті розглянуто думки науковців стосовно основних форм міжнародного співробітництва держав під час кримінального провадження. Визначено, що міжнародний розшук є окремою формою міжнародного співробітництва. Встановлено недоліки чинного законодавства з даного питання та запропоновано напрями їх вирішення.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, міжнародний розшук, кримінальне провадження, міжнародна правова допомога.

В статье рассмотрены взгляды ученых относительно основных форм международного сотрудничества государств в ходе уголовного производства. Определено, что международный розыск является отдельной формой международного сотрудничества. Установлены недостатки действующего законодательства по данному вопросу и предложены направления их решения.

Ключевые слова: международное сотрудничество, международный розыск, уголовное производство, международная правовая помощь.

In the article the opinions of scholars about main forms of international cooperation of the criminal proceeding were considered. Were determined that the international search is a separate form of international cooperation. The

